

Bakenloodjes van De Mijl en SAS

In dit artikel worden een aantal eerder niet goed toeschrijfbaar loodjes op basis van archiefmateriaal nader gedetermineerd. Het gaat om loodjes van De Mijl bij Dordrecht en van Strijensas.

De Mijl

In scheepswrakken en als losse vondsten worden soms loodjes aangetroffen met op de voorzijde een éénhoorn naar rechts, welke meestal meer lijkt op een paardachtig wezen of anders geformuleerd, een 'muilnier'. Op de keerzijde staat bovenaan een 'M' waaronder het jaartal en daar weer onder de waarde gevolgd door de 'S' van stuivers. De waarde van de penningen varieert van 6 tot 24 stuivers. Vanaf 1832 werd de waarde in centen aangegeven; 30 of 60 cent. De diameter varieert van 22 tot 26 mm.

Bingen deed de suggestie dat het een betaalbewijs was voor de tol, geheven op de Vlissingse Straatweg bij Middelburg (vandaar de 'M').¹ Pelsdonk schreef 'De herkomst van deze penningen is onbekend. De penningen zijn in diverse provincies gevonden: Flevoland, Friesland, Noord-Brabant en Zeeland. Er is wel geopperd dat het een bewijs voor betaalde tol was, geheven op de Vlissingse Straatweg bij Middelburg. Een aantal penningen is gevonden in scheepswrakken in het IJsselmeer en in Noord-Brabant in een uitgediepte vaart.'² Nu werd er op de Vlissingse Straatweg wel degelijk tol geheven (30 cent in 1824) en in het Vlissingse Weekblad stond op zaterdag 3 december 1864 'Gisteren heeft op het raadhuis te Middelburg de openbare verpachting plaats gehad van het gedurende het jaar 1865 te heffen tolgeld op den straatweg tusschen Middelburg en Vlissingen, welke verpachting voor beide tollens heeft opgebracht f1615, zijnde f785 minder dan voor 1864.'³ De veronderstelling van een toeschrijving aan Middelburg komt op mij vreemd over, omdat deze penningen door het hele land worden gevonden,

De Mijl, van boven naar beneden: 25 mm, 20 mm, 25 mm, 24 mm en 23 mm

als losse vondst of in scheepswrakken en zelfs in het buiteland. Mijn gedachten gingen daardoor eerder uit naar De Mijl bij Dordrecht. Op basis van deze veronderstelling kon ik gericht gaan zoeken.

Andere benamingen voor De Mijl zijn Crabbe en Nadort. Het is de naam van een voormalige heerlijkheid en latere gemeente op het Eiland van Dordrecht. In de middeleeuwen was De Mijl een ten zuidwesten van Dordrecht gelegen heerlijkheid in de zogenaamde Tieselenswaard. Tijdens het beleg van Dordrecht in 1418 werd De Mijl ingenomen door Hertog Jan IV van Brabant en zijn leger. Er werd een blokhuis in het dorp gebouwd, dat vervolgens al op 10 augustus 1418 in brand werd gestoken en de Brabanders moesten na de veldslag vluchten.

De Sint-Elisabethsvloed maakte aan het bestaan van de grond een einde, maar de rechten op de heerlijkheid bleven bestaan. Toen in de loop van de zestiende en zeventiende eeuw steeds meer grond droogviel, begonnen de heren van De Mijl de hun toebehorende grond weer in te polderen. De bekendste van hen was Arend Cornelisz., tevens burgemeester van Dordrecht en sinds 1554 ook erfpachter van het nabijgelegen Dubbeldam. Het gebied van de heerlijkheid werd weer op het water herwonnen. Pieter Hendrik van de Wall vermeldt op 14 September 1737 het volgende; 'De Graaf van Nassau verklaart, als Heer van de Mijl, dat, ingeval bij de Staten Octrooi mogte worden verleend, tot het opregten van een Lantaarn of Vuurbaken, op den Hoek van de Krabbe, en het heffen van Bakengeld, de Burgers van Dordrecht van de betaaling daar van, altoos zullen bevrijd zijn.'⁴ In dezelfde Handvesten wordt op pagina 2000 nogmaals geschreven over 'het op te regten vuurbaken op den hoek van de Crabbe op den grond van de Mijle.'

In juli 1750 verklaarde de Graaf van Nassau Bergen, als Heer van de Mijl, de schippers van Dordrecht te ontheffen van het Vuur- en Bakengeld voor het Vuurbaken op den hoek van de Krabbe. De toestemming om tol te heffen is vastgelegd in een besluit van de Staten van Holland en West-Friesland uit 1750.⁵ Er wordt wel iets vermeld over het bakengeld, maar tot voor kort was het mij nog niet gelukt om een bewijsstuk te vinden waarin specifiek over bakenloodjes geschreven werd.

In De Nederlandsche Stad- en Dorp-beschrijver staat bij de Voorrechten geschreven 'dat de graaf van Nassau, enz. in gevolge octrooi, (laatst vernieuwd den 19 Januarij 1791, voor den tijd van 20 jaaren) van Hunne Edele Groot-Mogenden, aan 't einde van de Crabbe, een vuurbaken stelt – alle schepen, hoe genaamd, of van wat grootte, de Kille passerende, moeten hieraan jaarlijks 24 stuivers betaalen; de binnelandsvaarders, buiten het gebied van den Staat t' huis behoorende, die 20 last en daarboven groot zijn, betaalen, 15 stuivers; van 10 – 20 last, 12 stuivers, en van 2 - 10 last, 6 stuivers: andere binnenlandsvaarders, binnen het gebied van den Staat t' huis behoorende, 20 last en daarboven groot zijnde, betaalen jaarlijks 10 stuivers; van 10 – 20 last, 8 stuivers, en van 5 - 10 last, 4 stuivers: gemelde Graaf stelt op deeze de Cr(ebbe) een bakenmeester, die thans eene importante pacht, of recognitie, moet opbrengen.'⁶

Van type ZM zijn mij de waardes bekend van 24, 18, 15, 12, 10, 8, en 6 stuivers. De 4 stuivers heb ik nog niet aangetroffen. Lang heb ik getwijfeld of de loodjes, type DM, met de generaliteitsleeuw op de voorzijde en op de keerzijde 'K', toebehoord hadden aan de Krabbe. De Krabbe wordt zowel met een 'C' als met een 'K' geschreven. Het zou echter wel vreemd zijn om op één eiland twee soorten tol te heffen. De waardes op beide typen loodjes onderbouwen echter mijn suggestie van De Mijl. Type DM 'K' komt voor met de waardes 24, 18, 12, en 6 stuivers. Hierbij ontbreken de waardes van 15, 10 en 8 stuivers welke bij De Mijl wel voorkomen en in het octrooi worden genoemd.

SAS-loodjes

Andere, relatief vrij veel voorkomende bakenloodjes zijn die met de tekst 'SAS'. De voorzijde vertoont een gekroond wapenschild van Prins Willem IV of V, en op de keerzijde 'SAS' waaronder de datering en daar weer onder de waarde in stuivers. Ik heb deze loodjes in mijn artikel in *De Beeldenaar* 2018-3 opgenomen onder type ZC.⁷ Rond 1815 werden de loodjes enkelzijdig, zonder een wapenschild. In een eerder artikel had ik al eens mijn twijfels geuit of deze loodjes wel aan Sas van Gent toebehoorden en niet aan Strijensas.⁸

Marie de Man had een viertal SAS-loodjes in haar bezit. Zij schreef ze aan Sas van Gent toe

SAS met K / 1789 / 24 S (23mm) en met SAS / 1774 / 15 (20 mm)

omdat de regering van Sas van Gent in 1749 verzocht aan zijne Hoogheid 'om een passagegeld te mogen heffen en wel van 4 stuivers op passagiers naar Holland en 2 stuivers voor die naar Zeeland gingen'.⁹ Er werd dus geschreven over 'passagegeld' en niet over baken- of tolgeld. De loodjes komen voor met waardes van 6, 12, 18 en 24 stuivers, de waardes 2 of 4 zijn nog niet voorgekomen. Ze worden door heel Nederland aangetroffen en in enkele gevallen in België. Marie de Man heeft de loodjes in haar geschriften besproken als nummer 3.3 (6 stuiver) en nummer 3.4 (18 stuiver) en afgebeeld op plaat 4-5. Deze loodjes bevinden zich nu in de collectie van het Zeeuws Museum te Middelburg.

Mijn sterke vermoeden is dat deze loodjes aan Strijensas toebehoren en niet aan Sas van Gent. Het woord 'sas' heeft ook de betekenis van 'sluis'. Na het graven van de nieuwe uitwatering, de Strijense haven, even ten zuidoosten van Strijen, werd in 1694 een schut- en uitwateringssluis aangelegd. Omdat de Strijense haven druk bevaren werd, vooral vanwege de afvoer van landbouwproducten uit de Hoeksche Waard

Locaties van De Mijl en Strijensas

naar Rotterdam en Amsterdam, moest de sluis in 1773 hersteld worden.¹⁰

Strijensas – in die dagen Striensche Sas – is een plaatsje en voormalige gemeente aan het Hollands Diep. Bestuurlijk gezien viel Striensche Sas eeuwenlang onder De Klundert, de oorsprong hiervan ligt ver voor de tweede Sint Elisabethsvloed van 1421. Voor die tijd vormden Holland en Brabant één aaneengesloten gebied. Zij werden door die nietsontziende natuurramp van elkaar gescheiden door het Hollands Diep dat toen ontstond. Ook na 1421 oefende de gemeente Klundert nog tot de negentiende eeuw het bestuur uit over Striensche Sas, Klundert viel toen op zijn beurt overigens nog onder Holland. Strijensas behoorde van 1812 tot 1817 tot Strijen, daarna werd het een zelfstandige gemeente. Sinds de bestuurlijke herindeling van Zuid-Holland in 1855 behoort Strijensas wederom tot de gemeente Strijen. Het huis van Oranje-Nassau bezat, vanaf Engelbert van Nassau in 1404 tot eeuwen later, nog de heerlijkheidsrechten. Zoals hierboven al genoemd komt op de loodjes het wapen van Willem IV en Willem V voor, wat volledig in overeenstemming is met het grondgebied van Strijensas. Sas van Gent behoorde namelijk niet tot de bezittingen van het huis van Oranje-Nassau maar aan Staats Vlaanderen. Prins Willem IV regeerde van 1711-1751 en Prins Willem V van 1751-1795. Een andere optie welke wel

geopperd wordt is dat het lantaarngeld geweest zou kunnen zijn voor één van de lantaarns aan de mond van de Dortse Kil. Maar hierboven heb ik al aangetoond dat daar de loodjes van De Mijl voor bestemd waren.

Conclusie

Hiermee hoop ik aangetoond te hebben dat twee types loodjes welke oorspronkelijk aan Zeeland werden toegeschreven toch bij Holland thuis horen. Het gevolg is wel dat ik ook de in *De Beeldenaar* 2018-3 gepresenteerde typeaanduiding aan heb moeten passen waarin de 'Z' voor Zeeland stond. De loodjes voor De Mijl waren vermeld als type ZM en zijn nu als type HE opgenomen. Die van Strijensas waren type ZC en ZE en zijn nu opgenomen als type HF en HG.

Met dank aan Marco van der Harst voor het meedenken over de onderwerpen in dit artikel.

Noten

1. BINGEN, F.J. 'Old Toll Road and Bridge Toll Tokens of The Netherlands' *The Farebox* 27 (7 Juli 1973) 79-80.
2. PELSDONK, J.E.L. *Penninxkens van Loode* (Goudswaard 2003) 148 noot, nummer 09.03.
3. N.N. 'Binnenlandsche Tijdingen' *Viissings Weekblad* (3 december 1864) 1.
4. Wall, Pieter Hendrik van de *Handvesten, Privilegiën, Vrijheden, Voorregten, Octrooijen en Costumen; midsgaders sententien, verbonden, overéénkomsten, en andere voornam handelingen der Stad Dordrecht* (Dordrecht 1790).
5. N.N. *Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, In haar Edele Groot Mog. Vergadering genoomen in den jaare 1750* (z.p., z.j.) 813-814.
6. OLLEFEN, L. van *De Nederlandsche Stad- en Dorp-beschrijver* 1 (Amsterdam 1793).
7. KUSSENDRAGER, Allex '25 jaar Bakenloodjes' *De Beeldenaar* 42-3 (2018) 143-145.
8. KUSSENDRAGER, Allex 'Armenpenning Roermond blijkt bakenlood van Willemstad' *De Beeldenaar* 38-2 (2014) 71-73.
9. MAN, Marie de *Over Zeeuwsche loodjes. Bijdrage tot penningkunde van Zeeland* (Middelburg 1892).
10. ESCH, C. van der 'Papendrecht, Westeind (augustus t/m november 2007)' *Grondig Bekeken. Lek- en Merwestreek* (maart 2008) 27 en verder.

18^e MUNTMANIFESTATIE

Za 22 september – EXPO Houten

Meidoornkade 24 in Houten

Open 09.30 – 16.00u / Entree 5 euro

Grootste beurs voor munten, penningen en papiergeld in de Benelux met ook vele 10-tallen buitenlandse standhouders.
Incl. afdelingen voor bodemvondsten en oude aandelen.

Tevens: detereminatiestands op het gebied van numismatiek en bodemvondsten (archeologie).

Beurslocatie gelegen aan de A27 (afrit 29) met volop gratis parkeren en directe busverbinding van/naar Utrecht CS.

NB vrije toegang tot prentbriefkaarten- en poststukkenbeurs in de naastgelegen zaal !

WWW.WBEVENEMENTEN.EU